

Sándor János

Hollywoodi filmcsillagok a Szegedi Városi Színház színpadán 2. Lugosi Béla

Lugosi Béla – akit Drakulaként tart számon a filmvilág – Kertész Mihályhoz hasonlóan szintén megfordult a szegedi színház deszkáin. A Kertész Mihály távozásával megüresedett szerepkör betöltésére szerződtette őt az 1910–1911-es évadra Almássy direktor.¹

Mivel a 140 éve született művész pályafutása nem ismeretlen a színház és filmkedvelők körében, ezért most életének azokra az epizódjaira irányítjuk a figyelmet, amelyek kevésbé vagy egyáltalán nem ismertek, esetleg félreismertek. Kezdjük az édesapjánál.

Lugosi Béla 1882. október 20-án született a Temes megyei Lugoson.² Eredetileg Blaskó Béla Ferenc Dezső néven látta meg a napvilágot – a Lugosi később felvett művészneve –, Vojnich Paula és Blaskó István bankhivatalnok, más forrás szerint bankigazgató legkisebb gyermekeként. Az apa hivatalos életrajzokban közölt foglalkozásával azonban baj van. A költőnek, újságírónak egyként kitűnő Ferenczes István³ kiderítette, és *Drakula blues*⁴ című művében megverselte, hogy

„Blaskó István pékmester
császári és királyi banktisztviselő fia
Ferenc Dezső majdani curriculumában⁵
bankigazgató
amelybe már Béla is
igazi magyar grófként íratik.”

Tehát, ha hinni lehet Ferenczes Istvánnak – és miért ne lehetne, hiszen maga is Lugoson végezte iskoláit, s jól ismeri a Blaskó család történetét –, az apa csak fia színészi fantáziájában avanszál majdan bankigazgatóvá. Eredetileg pék volt.

1. kép: Városi Színház, Szeged képeslap
részlete a 20. sz. elejéről

¹ Almássy Endre (1875–1929) színész, 1909 és 1920 között a szegedi színház igazgatója.

² Lugos bővelkedik neves szülöttekben. Többek között itt látta meg a napvilágot Horger Antal (1872–1946) nyelvész, Kurtág György (1926) zeneszerző és itt töltötte gyermekkorát egy részét Teller Ede (1908–2003) atomfizikus, „a hidrogénbomba atyja”.

³ A Ferenczes István művésznevén, valójában Ferencz István (Csíkpálfalva, 1945. január 1.) Kossuth-díjas, József Attila-, Arany János- és Prima díjas költő, újságíró.

⁴ Ferenczes István: *Drakula blues*. (Vers). Székelyföld, 21. évf. 5. sz. (2017. május) pp. 9–20.

⁵ önéletrajz

A négy testvér közt legfiatalabb, szárnyaló képzelőerejű Béla fiú – édesanyja bánatára – szívesebben járt a Fekete Sasban lévő színpadokba komédiásokat nézni, mint a szomszédos minorita atyákhoz ministrálni. Még csak 13 éves volt, amikor apja váratlanul meghalt. A teátrum varázsára sóvárgó fiú pedig élt az alkalommal, és – kihasználva az atyai szigor hiányát – komédiásnak szökött.

„A lugosiak utoljára
az állomáson látják
az épp csak 13. évébe lépett
Blaskó Béla Ferenc Dezsőket
felült az orsovai vonatra
hogy többé vissza soha ne térjen.”⁶

Ám a színház áhított, fényes színpada helyett csak a resicai bánya sötét járatáig jutott. Életének következő éveit említve a különböző biográfiák bánya- meg útépitőmunkáról és vándortársulatokkal való kóborlásról beszélnek. Szökését pedig az apai szigor előli meneküléssel magyarázzák. De hiszen az édesapa halott! Talán inkább a színészet utáni vágy indokolta ezt a döntést.

Bizonyíthatóan legközelebb 1900 őszén, Kalocsán bukkant fel a szemünk előtt, Pesti Ihász Lajos (1849–1935) szabadkai igazgató társulatában. Nem lehetett nagy hivatala, mert nem a színészek között találtuk. Talán kórista és műszaki mindenese volt. Ő azonban többre vágyott. 1902 tavaszán felvételét kérte az Országos Magyar Színészegyesületbe. A Budapesti Napló 1902. március 27-én közölte a felvételt nyertek és a visszautasítottak névsorát. Az ő neve az utóbbiak között volt. Itt kell megjegyezni, hogy téves állítás az, hogy elvégezte az akadémiát. A százéves színésziskola⁷ című könyvben a diplomát szerzettek között nem találjuk Lugosi Bélát.

Ez azonban semmit nem von le tehetségéből. Szerencsés alkata, karizmatikus egyénisége és született, istenadta tehetsége a legnagyobb magyar művészek közé emelte. Kivételes színészi képességét bizonyítja, hogy amikor 1903-ban Krecsányi Ignác (1844–1923) buda–pozsony–temesvári társulatához szerződött, neve – ettől kezdve Lugossynak írva – már az elsőrendű tagok között szerepelt.⁸ Ez nagy szó, mert Krecsányi társulata az ország egyik legjobb együttese volt. Színésztársai közt találjuk Palágyi Lajost (1876–1932), a későbbi szegedi színikazgatót; a szegedi születésű Bartos Gyulát (1872–1954), a pesti Nemzeti Színház majdani örökös tagját; az akkor még bonviván szerepkört betöltő Európa-hírű operaténor Környei Bélát (1875–1925); és a pályakezdő Medgyaszay Vilma (1885–1972), a magyar pódiumszínészet jövőbeli nagyszónokát.

1908 tavaszáig maradt Krecsányi színésze. Színpadon láthatták a temesvári Ferenc József Városi Színházban és Pozsonyban, Pesten pedig a krisztinavárosi és a városligeti színpadokban. Öt évet kapott arra, hogy megtanulja a szakmát. Ez volt az ő magánakadémiája. Tanulóévei sikerességét a Színészegyesületbe való 1907-es felvétele igazolta.

Az 1908–1909-es évadra Zilahy Gyula (1859–1938) igazgató Debrecenbe szerződtette. Még csak huszonhat éves, de már tapasztalt, érett színész. Nagy szerepek várományosa. Nem is csalódott. Egymást követték a jobbnál jobb feladatok. Olyan szerepeket játszhatott el, mint például a *Tell Vilmos*, a *Hamlet* Claudiusa, *Az ember tragédiája* Ádámja és a *Szigetvári vértanúk* Zrínyije.⁹ Lengyel Menyhért *Tájfű* című darabjának bemutatója után a költő Tóth Árpád így írt: „külön dicséret illeti Lugossy kitűnően sikerült Linderjét.” Gyümölcsöző két év után mégis Szegedre szerződött. A miértet Zilahytól tudjuk meg.

⁶ Ferencz István: Drakula blues.

⁷ Vámos László, Hont Ferenc, Gyárfás Miklós et al. A százéves színésziskola. Szerk. Csillag Ilona. Budapest, Magvető K. 1964. 359 p.

⁸ Fekete Mihály: A temesvári színészet története. Temesvár, 1911. pp. 188–189.

⁹ Schiller, Shakespeare, Madách Imre és Jókai Mór drámái.

2. kép: Színházi Újság (Szeged),
1910. október 30.

„A színügyi bizottság [...] ellenem és a társulatom ellen dolgozott. Ami eddig jó volt, minden rosszra változott. Az akkori színügyi bizottság egyik embere és sajtója mindent elkövetett megbuktatásomra.”¹⁰

Lugosi nem szállt be a háborúskodásba. Kamatoztatni akarta művészetét. Ezért hagyta el sikerei színhelyét. 1910. szeptember 2-án mutatkozott be a Tisza partján Shakespeare remekében, a *Rómeó és Júliában*. Szerencsétlen választás volt. Az előző szezon műsorán tartott darabjába kevés próbával állt be, és partnere, a Júliát játszó Tóvölgyi Margit is beugrással került az előadásba.¹¹ Ráadásul Rómeót eredetileg a közönség kedvence: Kertész Mihály játszotta! Nem csoda, hogy új alakítója nem aratott sikert. „Az új szerelmes színész [...] nehéz szerepre vállalkozott, amikor Kertész Mihály örökébe lépett” – írta lekezelően másnap a Híradó. „Hangja kissé gyenge [...] de legalább jól tudja szerepét.” A Napló kritikusa is fanyalgott. „A fiatalság túlságosan előtört az ábrázolásban, ám a játékában nem láttuk a Rómeó fiatalságát, a szerelmes ifjú rakoncátlan, szerelemre éhes fellángolását.”¹²

A közönség meghódítására még november közepéig várnia kellett. A *Karenina Annában* játszott szerepével azután elnyerte a közönség és a sajtó kegyét. „Wronszkij gróf szerepét Lugossy Béla játszotta el sok drámai átérzéssel” – nyugtázta sikerét a Híradó.¹³ Ezután már egymást követték nagy tetszést arató alakítások: az *Othello* Cassiója, *A makrancos hölgy* Lucentiója és a zenés darabok hölgyszíveket megdobogtató szívtiprói. A *Sárga liliom* bemutatóját követően a szerző, Bíró Lajos így nyilatkozott: „Vidéki színházak közül darabomnak Szegeden volt a legnagyobb sikere. És ezt a sikert Lugossy Béla kiváló alakításának köszönhetem.”¹⁴ Színészi érettségét leginkább Bródy Sándor *A medikus* című színművében bizonyította. „Jánost Lugossy Béla játszotta sok megértéssel” – írta a Híradó. „A nehéz szerepben derekasan megállotta a helyét.” A Napló nem fukarkodott a dicsérő szavakkal: „Határozott, okos, kissé talán heveskedő fellépése nagyon jól illett János alakjához.”¹⁵ Egy évad sem kellett, az új színész jött, látták, győzött! Amikor a város Színházi Újságja „kedvenc versenyt” hirdetett, a férfiszínészek közti versengést 1799 szavazattal ő nyerte meg.

¹⁰ Zilahy Gyula: *Ifjúságom és életem*. Szerzői kiadás. Budapest, 1931. p. 45.

¹¹ Tóvölgyi Margit (1875–?) – ekkor 35 éves, Lugosi 28 – már 1901-ben Szegeden játszotta Beregi Oszkárral Júliát.

¹² Szegedi Híradó és Szegedi Napló, 1910. szeptember 3.

¹³ Szegedi Híradó, 1910. november 18.

¹⁴ Idézi: Színházi Újság, 1911. május 14.

¹⁵ Szegedi Híradó és Szegedi Napló, 1911. február 25.

3. kép: A szegedi Városi Színház színlapja, 1910.

Szakmai sikereinek híre a város határain is túljutva elért egészen a fővárosig. Még tartott a színi évad, amikor a Színházi Újság hírül adta: „Lugossy Béla, kinek jóhírét Bíró Lajoson kívül mások is szétvitték az országban, a jövő szezonban Beöthy Lászlóhoz¹⁶ szerződött, a Király–Magyar Színházhoz.” Majd – röviden összefoglalva Lugosi szegedi tevékenységét – megállapította, hogy azt „nem a fiatalos hév; tudás, öntudat, határozott cél felé törekvés, a komoly férfi törekvése jellemezte.”¹⁷ A távozó színész Nagy Endre¹⁸ *A zseni* című előadásán lépett utoljára a szegedi deszkákra. A darab a mindennapok egyik alapkonfliktusára hívta fel a figyelmet: a valódi tehetség háttérbe szorul az ügyeskedő mögött...

Lugosi Vronszkij szerepében mutatkozott be a Magyar Színházban, 1911. szeptember 4-én. A társulatban ismét találkozott temesvári színésztársával, Medgyaszay Vilmával, és megismerte Huszár (Pufi) Károlyt (1884–1940), a kitűnő komikust, akivel majd másfél évtized múlva Amerikában „fut össze” újra, s akit akkor ott már Charles Puffynak hívnak. A társulatban hamar megtalálta a helyét, és kapott szerepeire se panaszkodhatott, ő mégis más színházba vágyott, az ország első teátrumába, a Nemzeti Színházba.

Nem kellett sokáig várnia: egy év múlva, 1912 őszén lett tag. A Nemzetinek ekkor már – a bontásra ítélt Zitterbarth-féle épület¹⁹ helyett – a Népszínház az ideiglenes játszóhelye, s az is marad majd 1965-ös lerombolásáig. Az épület, amely előzőleg népszínmű és operettszínház volt, „hangnyelő hodály”, finomabb hatások elérésére alkalmatlan. „Jászai Mari, aki sohasem tesz lakatot a nyelvére, [...] szennyos, szűk lélekkel épített üzlethelyiségnek nevezi, naplójában pedig (a kiadatlan részben) »kis köpőládá-nak«.”²⁰

4. kép: Színházi Újság (Szeged), 1911. május 14.

¹⁶ Beöthy László (1873–1931) a Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház igazgatója, a Király Színház megalapítója.

¹⁷ Színházi Újság, 1911. május 14.

¹⁸ Nagy Endre (1877–1938) újságíró, író, konferanszié, a magyar kabaré megteremtője.

¹⁹ Az ország 1837. augusztus 22-én megnyílt, első Nemzeti Színházának tervezője: Zitterbarth Mátyás, 1875-ös átalakítója Skalnitzky Antal volt. Az épületet 1908-ban lebontásra ítélték, ekkor költöztették a Nemzetit ideiglenes helyére.

²⁰ Magyar Bálint: A Nemzeti Színház története a két világháború között. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. p. 22.

A hatalmas nézőtér és a tágas színpad mégis csodálattal töltötte el a jóval kisebb színházakhoz szokott Lugosit. Csodálata azonban hamar csalódássá változott, amikor ráébredt arra, hogy az ország színészóriásai között nem számíthat egyhamar vezető szerepekre. Meg kell elégednie a ráosztott kisebb-nagyobb epizód- és jellemfigurákkal. Ám nem csak a rendezők, a sors sem adott neki időt arra, hogy előbbre jusson a színészi ranglétrán. 1914 júliusában kitört az első világháború. A 32 éves színész – egyes források szerint önként – az első között vonult be frontszolgálatra.²¹ Ám a puskagolyó hamar megtalálta. Fél év múlva sebesülten került kórházba.

Felgyógyulása után visszatért a Nemzeti színpadára. Sebesülésének utóhatásai még sokáig kínozták. Előfordult, hogy esti előadásait sem tudta vállalni. Tudjuk, hogy ilyenkor többször is a volt temesvári pályatárs, Ódry Árpád (1876–1937), a realiztikus, pátosz nélküli színjátszás majdani mestere állt be helyette. Talán betegsége okozta „megbízhatatlansága” miatt ragadt meg a kevésbé jelentős, könnyebben pótolható összekötő szerepek alakításánál, amiket kitűnően játszott el. Színpadi jelenlétére Kosztolányi Dezső így is felfigyelt. „Lugossy Béla délceg jelenség, a frakk úgy áll karcsú termetén, mintha ráöntötték volna, s láttára a nézőtér felsőhajt [...] igen csinos hősszerelmes” – írta a Pesti Naplóban.²²

A kis szerepeket és a ritkuló fellépéseket azonban Lugosi mellőzöttségnek érezte. Sértetten, más művészi kifejezési formát keresett és talált magának – a filmet. Budapesten éppen a tízes években indult hódító útjára a mozi, és akkor vert gyökeret a filmgyártás is. „Pesten többen próbálkoztak – anyagi nyereségből – filmet készíteni, sőt egy kis műterem is állt már a Vígszínház mögött, egy csomó ócskavas-telep között. Ez a kis, primitív üvegkalicka a Vígszínház igazgatójává volt. Itt olyan kis, 100-150 méteres – humoros – úgynevezett szaladó-filmekkel²³ próbálkoztak, kevés sikerrel.”²⁴

Ebben az „üvegkalickában” kezdte meg filmes pályafutását egy Deéry Alfréd (1877–1961) nevű volt színész. Nem sokan tudják róla, hogy az 1898–99-es évadban ő is megfordult a szegedi színpadon, és az is kevésbé ismert, hogy Juhász Gyula Nagyváradon bemutatott operettjének, az *Atalantának* zeneszerzője volt.²⁵ Deéry 1911-ben, a cívisvárosban hátat fordított a színháznak, és a debreceni Miklós utcai Apolló mozi igazgatója lett. 1913-ban azután Pestre ment filmszínésznek, 1915-ben már rendezett is, míg végül főrendezőként 1916-ban megalapította a Star filmstúdiót, ahol a hosszabb lélegzetű némafilmek készültek.

Deéry, az erdélyi filmgyártás megteremtőjével, Janovics Jenővel (1872–1945) ellentétben, nem az ismert színészeket, hanem az új arcokat foglalkoztatta filmjeiben. Így eshetett választása a Nemzeti Színház epizodistájára,²⁶ Lugosi Bélára is, akinek magyarországi filmes pályafutása erős szálakkal kötődött a Star stúdióhoz. Az 1917-ben és 1918-ban készült mintegy tucatnyi filmje közül kilencet ebben a stúdióban forgattak, Deéry rendezésében. Csakhogy a némafilmjátszás másfajta játéktípust követelt, mint a színpadi jellemek megformálása. Lugosi a filmezés mellett, a rangot jelentő nemzeti színházi státuszát is meg akarta tartani, ezért elválasztotta Lugosit a Nemzeti Színház tagját a némafilmek Lugosijától. S talán ez magyarázza, hogy az utóbbinak a titokzatos Olt Arisztid nevet adta.

Olt Arisztid háta mögött már két sikerekben gazdag év állt, mire végre színházában is jelentős szerephez jutott Lugosi. Igaz, miután eljátszotta, elhagyta az országot. „...Magyarországról Kun Béla »Red terror... Gestapo-styled actor's Union« elleni taktikája, illetve annak általa is rosszalt szélsőségei miatt menekült el (a könyv 68. oldala szerint) és itt az emigránsok szokásos keserves

²¹ Magyar színművészeti lexikon. Szerkesztette: Schöpflin Aladár. Budapest, 1931. IV. kötet Világháború. p. 441.

²² Pesti Napló, 1918, május 4. Kosztolányi Dezső (1885–1936) költő. Kritikáit a Szépirodalmi Könyvkiadó Színházi esték címmel jelentette meg Budapesten, 1978-ban.

²³ 5-10 perces rövidfilmek

²⁴ Deéry Alfréd: Porondon, deszkán, mozivásznon. Budapest, Magyar Filmintézet – OSZMI, 1992. p. 116.

²⁵ Bővebben: Sándor János: Thália örökös jegyese Juhász Gyula. Szeged, Bába Kiadó, 2012. pp. 22–27.

²⁶ Az epizodista mellékszerepeket alakító színész.

évei után Korda Sándor, Kertész Mihály és Lukács Pál rangsorába került” – indokolta külföldre távozását könyvében Robert Cremer.²⁷ Ámde a valóság nem ez. Járjunk a történetek után.

1918-ban Budapesten kitört az őszirozsás forradalom. „Gyomorémelyítő látvány ez a temérdek hemzsegő katona” – írta naplójában Jászai Mari. „Százával sétálnak, ögyelegnek, röhögcsélnek, szemérmetlenül minden helyet elfoglalnak és ezalatt minden oldalról dül, ömlik be az ellenség minden fajtája. Ez lett a magyarból? Ez ugyan nem érdemel hazát!”²⁸ A színházak átpolitizált műsorral ugyan, de megtartották előadásait. Fél év múlva, a következő év tavaszán kikiáltották a Tanácsköztársaságot. „A proletárdiktatúra még mélyebben nyúl bele a színházak életébe. [...] Balázs Béla²⁹ államtitkári allűröket vesz fel, darabok adatását rendeli el s apró cédulákon intézkedik. A színészeket kategóriákba osztják. Az osztályozást Lugosi Béla, a színház tulajdonképp egyetlen valóban kommunista érzelmű tagja végzi” – írta könyvében Pukánszky Kádár Jolán.³⁰ Robert Cremer a kommunisták elől menekülőnek, Pukánszky pedig a színház egyetlen kommunistájának állította be Lugosit. Az igazságot valószínűleg legjobban Magyar Bálint (1910–1992) színháztörténész közelítette meg.

A Nemzeti Színház vezető művészeinek egy része ugyanis, ha már köztársaság van, Színészköztársasággá akarta átszervezni a színházat. Am a józanabbak – kiállva az igazgatói jogkör mellett – „abszurdnak minősítették kollegáik követelését.” A színházigazgató „Ambrus mellé állt az alakulóban lévő színészszakszervezet prezumpatív³¹ főtitkára Lugosi Béla is.”³² Igen, ő valóban „színészeket kategorizált”, de csak, mint egy pozíció várományosa, ráadásul szembe is fordult radikális kollégáival. Úgy érezhette, a sok epizód szerep után most végre főszerephez jutott. Igaza van Magyar Bálintnak. „Az ő esetében szó lehet a **szerep**³³ külsőleges értelmezéséről. A **politikailag képzetlen színészt**³⁴ inkább csak a lehetőségek vonzzák. Erőskezűnek igyekszik mutatkozni. Kissé mintha tetszelegne a szerepében, de korrektül vállalja a konzekvenciákat.”³⁵

De vajon volt-e félnivalója, amiért vállalnia kellett a következményeket, s ami miatt inkább tanácsos lenne elhagyni az országot? A kommün bukása után a színház tagjait igazolni kellett. Akit nem igazoltak, nem maradhatott a színház kötelékében. Az „igazolóbizottság” elnöke a színház igazgatója, Ambrus Zoltán volt,³⁶ aki arra törekedett, hogy mindenkit igazoljanak. „Nem egy esetben – mint ezt saját kéziratos feljegyzése tanúsítja – az »elnök felmentő szavazata« a döntő. Csak két színészt nem sikerült igazolni. Az egyiket már az előző kormányzat alatt elbocsátották, mert amikor játszani kellett volna, nem jelent meg a színházban; az igazolás elmaradásának tehát nem politikai, hanem munkafegyelmi háttere volt. A másikat azért nem igazolták, mert külföldre távozott, emigrált, és a felszólításra nem jelent meg a bizottság előtt.”³⁷ Ez utóbbi Lugosi Béla volt. Pedig Ambrus mindent elkövetett leigazolása érdekében. „Egy-két formális idézést küldözget pesti lakásába, és csak akkor veszi tudomásul távozását, amikor már az esetleges körözés eredménytelen

²⁷ F. M.: Lugosi. The man behind the cape. [by Robert Cremer]. Californiai Magyarság, Los Angeles, California, 1976. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. L4:52-52v. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=23451> [2022. december 1.] A szerző által idézett könyv: Robert Cremer: Lugosi: The Man Behind the Cape. Chicago, 1976. 307 p.

²⁸ Jászai Mari emlékiratai. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n. pp. 224–225.

²⁹ Balázs Béla születési nevén Bauer Herbert (1884–1949) író, költő, filmesztéta.

³⁰ Pukánszky Kádár Jolán: A Nemzeti Színház százéves története. Budapest, Magyar Történelmi Társaság, 1940. I. kötet pp. 435–436. Pukánszky Kádár Jolán (1892–1989) színháztörténész, az irodalomtudományok doktora.

³¹ várható, reménybeli

³² Magyar Bálint: A Nemzeti Színház története a két világháború között. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. p. 26.

³³ Kiemelés Magyar Bálinttól

³⁴ Kiemelés tőlem, S. J.

³⁵ Magyar Bálint i.m. p. 31.

³⁶ Ambrus Zoltán (1861–1932) író, kritikus, 1917 és 1922 között a Nemzeti Színház igazgatója.

³⁷ F. Ambrus Gizella – Falenbüchl Zoltán: Egyedül maradsz. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2000. p. 168.

maradna.”³⁸ Lugosi igazolása tehát nem „elkövetett bűnökért” maradt el, hanem azért, mert nem ment el oda, ahol igazolhatták volna. Mi elől és miért menekült hát? Valószínűleg önmaga elől. Ráébredt, hogy bukott darabban vállalt bukásra ítélt szerepet.

Miután elhagyta Magyarországot, először a császárvárosba, majd Berlinbe ment, ahonnan egy képeslapon búcsút vett volt igazgatójától, Ambrus Zoltántól. A német fővárosban akkoriban virágzott a filmipar, és a magyar némafilmgyártás sikereihez fűződő Olt Arisztid név számára jó ajánlólevélnek bizonyult. 1920. január 3-án már láthatták a mozikban első Berlinben készült filmjét, a *Hypnosist* – főszerepe volt benne –, amelyet az év őszéig még tizenhárom másik követett. Lugosi azonban a német fővárosnál messzebbre tekintett. Az Újvilágot akarta meghódítani.

1920 novemberében kelt útra. Életrajzai szerint – többféle változat van! – egy kereskedelmi hajó matrózaként, más forrás szerint kazánfűtőként, ismét más szerint gépkezelőként szelte át az óceánt, és december 4-én érkezett meg New Orleansba. Felmerül a kérdés: miért utazott 14 film leforgatása után matrózként az Államokba? Nem volt elég pénze? Ki akarta játszani a beutazási engedélyt? Esetleg kitalált reklámfogás egy regényes életrajzhoz, mint a bankigazgató apa és a székely nemesi származás? Nincs rá válasz.

Ami azonban bizonyos, 1921. február 27-én már színészként debütált New Yorkban a Belmont Theatre színpadán.³⁹ Az alkalmilag verbuvált Modern Magyar Színpad társulata Dumas: *A kaméliás hölgy* című darabját mutatta be Lugosi rendezésében és főszereplésével. 1925 májusáig tizenegy hivatalos bemutatójáról tudunk. Ezeknek nagy részét ő rendezte, és egyúttal játszott is bennük. Egyik felejthetetlen sikerét a New York-i Irving Place-i Színházban Molnár Ferenc *Liliomjának* 1921. szeptember 5-i rendezésével aratta. A címszerepet az éppen Amerikában turnézó Rátkai Márton játszotta, akivel 1911-ben a Magyar Színházban kollégák voltak. Érdekes, mit írt Rátkai hazaküldött levelében a vendégszerepléséről: „Azért szakadtam ki ide, hogy dolgozzam, hogy rendbe hozzam magam anyagilag, hogy hazamenve ne kelljen három-négy helyen játszanom egyszerre, s hogy időnek előtte ne veszítsem el önmagamat. Ezt akarom és semmi mást.”⁴⁰ A darab szereplői közt volt egy aradi születésű fiatal színésznő, Montagh Ilona (1899–?). Lugosi, aki ekkor már elvált férfi volt, beleszeretett és rövid széptevés után feleségül is vette őt. Ám ez a házasság nem tartott sokáig. Az együttlét 1924-ben válással végződött.

Talán az elhagyott szülőföld utáni sóvárgása ösztönözte arra, hogy 1922. január 1-jén bemutassa Bíró Lajos⁴¹ színművét, a *Sárga liliomot*, és eljuttassa benne egykori, a fővárosi színházakig röpítő szerepét. A New York-i Magyar Színpad⁴² együttesével, a hajdani szegedivel vetekedő sikert értek el. Legnagyobb jelentőségű vállalkozása azonban kétségkívül *Az ember tragédiájának* színre állítása. New Yorkban, a Lexington Theatre színpadán, 1922. április 9-én csendültek fel először az Újvilágban Madách Imre szavai. A produkció rendezője és Lucifer alakítója is Lugosi volt. A *Tragédiát* később 1923-ban, az Előre Műkedvelő Kör amatőr színjátszóinak is betanította. A sors különös játéka, hogy anyanyelvén utoljára 1925. május 25-én magyar műkedvelőkkel állt magyar közönsége elé New Yorkban egy Ady-esten.

Miközben magyar társulatokban játszott és előadásokat rendezett, kereste a helyét az amerikai színházi és filmvilágban. Broadway-színpadon először 1922 végén kapott angol nyelvű szerepet a Greenwich Village Theaterben december 20-án bemutatott *The red Poppy* című darabban.⁴³ Az egyik főszerepet, a Fernando nevű spanyol férfit alakította. A filmesek 1923-ban találtak rá. Első amerikai filmje, a *The Silent Command*⁴⁴ világháborús történet. Idegen ügynökként

³⁸ Magyar Bálint i.m. p. 39.

³⁹ Az amerikai színházi adatok forrása: Bodó Ibolya: Amerikai magyar színjátszás. Adattár, 1869–1970. Budapest, Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2001.

⁴⁰ Színházi Világ, 1921. október 22. Rátkai Márton (1881–1951) a 20. század első felének színészióriása.

⁴¹ Bíró Lajos (1880–1948) író, forgatókönyvíró. 1925 és 1928 között Hollywoodban, majd Londonban működött.

⁴² A Magyar színházművészeti lexikon (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.) tévesen közli, hogy a társulat 1922. szeptember 3-án mutatkozott be New Yorkban! Mint látjuk, 1922. január 1-jén már tartott bemutatót.

⁴³ A vörös pipacs. Az angol nyelvterületen a pipacs az emlékezés szimbóluma.

⁴⁴ A csendes parancs.

tűnt fel benne. S bár 1930-ig több mint egy tucat filmet forgatott, és a Broadway is megkereste szerepekkkel, az igazi, a nagy siker még váratott magára.

Ámde jó sorsa ezúttal segítségére sietett. Míg ő New Yorkban a szakmai fennmaradásért küzdött, 1924-ben, Londonban bemutatták a Bram Stoker (1847–1912) *Drakula* című levélregénye alapján készült színdarabot. Az előadás hihetetlen sikerének híre az Allamokig is eljutott. Horace Liveright (1884–1933), a legendás producer gyors döntést hozott: a darabot a Broadway műsorára tűzi. A címszerepért nagy küzdelem indult, amiből Lugosi került ki győztesen. A bemutatót, ami végre meghozta számára az áhított országos sikert, 1927. október 5-én tartották. Az eddig szerelmes szerepekben hódító, daliás termetű, karizmatikus kisugárzású színész taszító rémként jelent meg a Broadway színpadán. „Teljes változás volt a megszokott romantikus karakterekhez képest, melyeket játszottam, de sikeres volt” – mondta egy interjúban. 266 zajos és kábító emlékü New York-i előadás után a produkció kétéves országos turnéra indult. Az „álomgyárak városába”, Los Angelesbe 1928 júniusában jutottak el. „Lugosi megérkezésének híre villámként futott szét az itteni magyar kolóniában és meghívásokkal árasztották el azok a magyarok, akiket az angol publicitás a filmhírességek névsorába oszt be” – írta a Színház és Mozi Újság. – „Elvégre senki

5. kép: Los Angeles magyarsága
ünnepli Lugosi Bélát.
Vasváry-gyűjtemény,
Szeged, Somogyi-könyvtár

sem felejtetheti el azt, hogy Lugosi ma a világ egyetlen magyar színésze, aki angol nyelvű beszélő színpadon vezető szerepeket játszik osztatlan, nagy sikerrel.” Az előadást június 25-én a Biltmore Theatre-ben tartották zsúfolt ház előtt. A közönség Lugosi játékát zúgó tapsviharral fogadta. Másnap két filmstúdió is szerződést kínált neki, de elutasította azokat, mert mint mondta, ő „ama színészek körébe tartozik, akiket nem a filmstúdiókba való elhelyezkedés intenciója hozott Los Angelesbe. [...] Imádja a színpadot és a filmkarriér felé törtető kincskeresést, átengedi azoknak, akiket színes és délibábos álmok hoznak el a világ minden részéből Hollywoodba.”⁴⁵ Az élet azonban másként rendezte a dolgokat. Amikor 1930-ban a Universal Pictures hozzáfogott a színdarab megfilmesítéséhez, őt szemelte ki Drakula szerepére. Ő pedig nem utasította el a reménye szerint majd világhírt hozó kísértést, és aláírta a felkínált szerződést.

Lugosi a szerencse fia volt. Míg mások hosszú küzdelem után jutottak be az „álomgyár” kapuján, neki szinte ölébe hullott a lehetőség. Pedig a „filmkarriér felé törtető” kincskeresőknek nehéz dolga volt. Sok követelménynek kellett megfelelniük.

A hollywoodi – európaiak számára szokatlan – mentalitás jó ismerője a Lugosi magyarországi kollegájaként már említett Huszár (Pufi) Károly, a német, majd később a hollywoodi filmstúdiók kedvelt színésze. Sok neves berlini partnere közt ott a legendás Marlene Dietrich (1901–1992) és Hitler kedvelt filmszínésznője, Olga Knipper Csehova (1897–1980), a neves orosz drámaíró feleségének unokahúga is, aki mellesleg Sztálin kémje volt! Nézzük, milyennek látta a Los Angeles-i filmvilágot a stúdióból nézve Charles Puffy – mert Amerikában csak így ismerték Huszár Károlyt.

Talán a legfontosabb felismerése az, hogy a „semmi sem lehetetlen” adja meg az egész hollywoodi élet színét, ízét és karakterét. [...] Ott mindent megpróbál mindenki, és csak azután

⁴⁵ Színház és Mozi Újság – New York, 1928. július 15. Los Angeles magyarsága ünnepli Lugosi Bélát. Lelőhelye: Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. L4:37-37v. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=23409> [2022. december 1.]

állapítja meg, hogy lehet-e, vagy nem.” A filmcsillagokról alkotott véleménye kiábrándító. „A sztárok koronázatlan királysága nem a múlt teljesítményeitől függ, hanem a »ma« pénztárjelentéseitől. A hatalmas gázsit sohasem a tehetség, hanem a siker: a filmjeiből befolyó nyereség szabja meg. [...] A legnagyobb sztárok tehetetlen bálványként dőlnek össze abban a percben, amikor filmjeik nyereség-kimutatása nem áll arányban a nekik fizetett gázsival. Hollywoodban nincsen szentimentalizmus.” Cserébe viszont van állandó létbizonytalanság – állapította meg. „Itt nincs végleges állás, végleges vagyon, végleges boldogulás, végleges boldogtalanság. Találó szólama van erre az amerikaiaknak: Never say never. Azt jelenti: Sohasem mondd azt, hogy soha. Az érvényesülés minden percét ki kell verekedni, ki kell kényszeríteni.” És levonta a kijózanító következtetést: „az irigyelt és megcsodált sztár éppen olyan küzdő és szenvedő lény, mint mindenki más.” Végül bepillantást engedett a színész mindennapjaiba is. „A sztár tulajdonképpen »al round atléta«. Fizikai kondíciója, rugalmassága, külső formája, arcának redőtlensége és tetszetőssége éppen olyan fontos, vagy talán még fontosabb része sikerének, mint maga a képessége. Ezt lehetőleg hosszú ideig fenntartani éppen olyan munkával jár, de talán még több szenvedéssel, mint maga a filmjátszás. [...] Folyik a munka este hétig s nem egyszer tízig, tizenkettőig, sőt előfordul, hogy reggelig. Munka után a »projection room«⁴⁶ izgalmas percei következnek, ahol az előző napi munka eredményét, a kész felvételeket vetítik le.”⁴⁷

Lugosi ezt a mentalitást, követelményrendszert és munkatempót fogadta el, amikor aláírta a Universal Pictures-höz szóló, első hollywoodi szerződését. Jól tette! A *Drakula* 1931. február 12-i bemutatója beváltotta hozzáfűzött reményeit. Meghozta számára a világhírt. Sőt, annál is többet! A művészi, anyagi és társadalmi elismerést. Még abban az évben megkapta az amerikai állampolgárságot. A filmstúdiók szerződésekkel ostromolták. Úgy tűnt, a hangot kapott film elsőpró tényérése nem törte meg felívelő karrierjét. Magánélete is rendeződött. 1933. január 31-én megkötötte negyedik házasságát. Feleségül vette Lilian Archot, akinek édesanyja, Németh Ágnes egy magyar emigráns leánya volt.⁴⁸ Filmje sikere nem csak művészi, anyagilag is jól kamatozott. A stúdiók egyik sztárszínésze lett. De ő „a Hollywood hegyen lévő villája exotikus magányába zárkozott. Főként magyar barátaival érintkezett. Fénykorában alkonytól hajnalig folyt a magyar bor, játszott a cigány. Mint honosított amerikai állampolgár Lugosi elsősorban és mindig magyar volt, szeszélyes, nagylelkű, hajthatatlan karakter” – írta róla a Californiai Magyarság.⁴⁹ Az 1935-ös év szilveszter estéjét náluk töltötte a Los Angelesben élő és dolgozó Lengyel Menyhért. „Ma este Lugosinál nagyon kedélyes este. Egy igazán kedves ember, ahogy kiformalódott, megjavult” – írta naplójában.⁵⁰ És idézte Lugosi néhány hónappal korábbi kijelentését is: „Én vagyok a világ legboldogabb embere!”

Pedig ekkor már észre kellett vennie, hogy a siker, amely magasba emelte, egyúttal csapdába is csalta. Amikor az Államokba jött, a Broadway színpadán szerelmes szerepeket játszott. A nők imádták. Aztán jött a *Drakula*. Világsikert hozott, de a délceg bálványból emberi szörnyeteget faragott. Élvezte a népszerűséget, mert még nem tudta, hogy ha a színész Amerikában egy

6. kép: *Drakula*
szerepében. Lapkivágat.
Vasváry-gyűjtemény,
Szeged, Somogyi-könyvtár

⁴⁶ vetítőterem

⁴⁷ Az idézetek Huszár Károly Pufi: Egy kövér ember meséi. Budapest, A szerző kiadása, 1935. pp. 39–55.

⁴⁸ Első felesége, Szmik Ilona, egy módos pesti ügyvéd lánya, második a már említett Montagh Ilona, a harmadik az alkoholista Beatrice W. Weeks, egy gazdag építész özvegye volt.

⁴⁹ Lugosi. Californiai Magyarság, 1976. Lelőhelye: Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. L4:52-52v. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=23451> [2022. december 1.]

⁵⁰ Lengyel Menyhért (1880–1974) színmű- és hollywoodi forgatókönyvíró: Életem könyve. Budapest, Gondolat, 1987. p. 284.

szerepkörben sikert arat, abban – ahogy a szakmában mondják – benne is ragad. Úgy is lett! Egymás után kapta a felkérést horror- és rémfilmek főszerepeire. Eleinte nem akart belesimulni a skatulyába, amelybe mindenáron bele akarták gyömöszölni. Az első Frankenstein-film címszerepét vissza is utasította, azután megadta magát. Nem volt más választása. A hangosfilm hősi és szerelmes szerepekben nem tűrte volna az ő rossz angol kiejtését.

Csak hogy a harmincas évek második felére a britek betiltották a rémfilmek behozatalát az angol birodalom területére, és Amerikában is csökkent ezeknek a filmeknek a népszerűsége. A szerződések elmaradtak, és Lugosi évekig addigi jövedelmének töredékét kereste. A baj nem járt egyedül. Egészségi állapota is megromlott. Háborús sebesülése következményeként – legalábbis életrajzírói ennek tulajdonítják – súlyos ülőideg-gyulladás gyötörte, ami költséges morfiumos kezelést igényelt. Vagyonát gyorsan felemésztette a gyógykúra. Amikor 1938. január 5-én megszületett Béla fia,⁵¹ a kórházi számlákat már csak a Színészalaptól kapott segély támogatásával tudta kifizetni.

1939-ben egyszer még kapott lehetőséget egy filmtörténeti jelentőségű alkotásban, a Metro-Goldwyn-Mayer *Ninocska* című filmjében. Forgatókönyvét Lengyel Menyhért írta. Nem járunk messze az igazságtól, ha úgy gondoljuk, neki köszönhető Lugosi szerződötetése. Az író így segített bajban lévő honfitársán. A szerep nem volt nagy, de szerep volt, lehetőséget és szerződést jelentett. Egy Rozin nevű szovjet népbiztost alakított a stúdió filmszillaga, Greta Garbo oldalán. Ezután haláláig még mintegy 30 filmben játszott, ám ezek már másodosztályú filmek voltak és kis szerepek. Nem a művészete kellett a filmekhez, hanem csak neve a plakátra, mert „húzónev” volt, közönséget hozott. Alacsony filmgázsija azonban nem fedezte maga és családja megélhetését. Alkalmanként visszatért a pódiumra, és színházi fellépésekkel egészítette ki megcsappant keresetét. Míg a létfenntartásért küzdött, a gyógykezelése következtében kialakult morfiumfüggősége is gyötörte. A „később kivándorolt pályatárs, a negyedszázadon át Steve Geray néven ismert hollywoodi epizodista, Gyergyay István szerint a Nemzeti Színház emléke és a narkotikumok uralkodtak el rajta.”⁵² Függősége nem csak szakmai pályafutását, magánéletét is tönkretette. Húsz év házasság után felesége elvált tőle. Utolsó filmje, *A szörny menyasszonya* forgatását követően, elvonókúrára ment. „Önként kérte felvételét egy állami intézetbe, mert [...] 20 év kábítószer használat után nem képes többé fizetni a magán intézetet. Saját szavai szerint Lugosi Béla ma »kiégett öreg ember«. Pedig ennek a magyar színésznek pályafutása még néhány év előtt is felfelé ívelt” – írta egy Los Angeles-i újság.⁵³ A hollywoodi „oral history” szerint kórházi kezelésének költségeit végül Frank Sinatra állta, aki kedvelte filmjeit, nagy tisztelője volt és még betegágyánál is látogatta. Lugosi Béla, a mitikus Drakula többé már nem hagyta el a kórházat. 1956. augusztus 16-án átlépett az öröklétbe. Drakula köpenyében temették el.

Most, születésének 140. évfordulóján ne a színészt, ne a szerepet nézzük, hanem keressük és találjuk meg az álarc mögött, a legendás köpeny alatt, Lugosi Bélát – az **embert**. Halála után húsz évvel, 1976-ban ügyvéd fia, az akkor 38 éves Béla így emlékezett édesapjára: „Ifjú koromban már éreztem, hogy apám nem volt átlagember. Az ő életútját csak kevesen tudták volna megjárni. Az emberek gyakran kérdeztek: milyen is volt az apám? Egy rendkívül komplikált egyéniség volt: ördög, angyal, király, éhenkórász, politikus, humanista, bölcselkedő, egy olyan ember, aki mindent szeretett, amit az élet felkínált neki.”⁵⁴ Lugosi európai ember volt – erényeivel és hibáival együtt – „a jól megépített reputációjukkal”⁵⁵ törtető” amerikai karrieristák között. Szeretett sakkozni,

⁵¹ Bela G. Lugosi. (1938) Lugosi egyetlen gyermeke. A hatvanas években ügyvédként nagy szerepet játszott egy személyiségi jogi törvény, a California Celebrities Rights Act (Hírességek jogai) megalkotásában.

⁵² Magyar Bálint i. m. p. 39. Gyergyay István (1904–1973) Rózsahegyi Kálmán iskoláját végezte, 1926-ban a Nemzeti Színház szerződött. 1939-ben elhagyta az országot és színésznő feleségével Londonba, majd Hollywoodba ment.

⁵³ Idézet a *Dracula* – aki tévedésből lett „emberi szörnyeteg” című cikkből. Lelőhelye: Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. L4:41v-42. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=23416> [2022. december 1.]

⁵⁴ F. M.: Lugosi. 1976.

⁵⁵ tekintélyükkel, elismertségükkel

bélyeggyűjteményével bíbelődni. Imádta a focit. A Los Angeles Soccer League szurkolója és tiszteletbeli elnöke volt, a kezdőrúgások mestere. És persze karizmatikus kisugárzással rendelkező kitűnő színész.

Első nagy Broadway-sikere után, 1928-ban írták róla: „a legőszintébb, legnemesebb barát, akit példátlan szerénysége, becsületes és keresetlen szíve eltilt attól, hogy kövesse a sikertől felbuzdított és karriert megfutott híres művésztársait a kevésbé szerencsés emberek fölényes lekezelésében. Pedig megengedhetné magának az elbizakodottságot, azok után a forró sikerek után, amiket a *Drakula* címszerepének eljátszásával aratott New Yorkban.”⁵⁶ Kevesen tudják róla, hogy ez a szörnyeket játszó színész milyen nagyszívú ember volt. „Szívén viselte a magyar kolónia sorsát, etette, ruházta, pénzelt a Magyar Athletic Clubot”⁵⁷, és támogatta az államokba települő magyar művészeket.

Egyik pártfogoltja volt Nyiregyházi Ervin (1903–1987), aki Pesten csodagyerekként hívta fel magára a figyelmet. Ötévesen komponált, nyolcévesen zongorakoncertet adott Londonban. A Zeneakadémián Thomán István, Berlinben Dohnányi Ernő tanítványa volt. 1920-ban telepedett át New Yorkba, ahol nagy sikerű koncerttel mutatkozott be a Carnegie Hallban. Lugosi a húszas évek végén anyagilag és erkölcsileg is támogatta az Újvilágba való beilleszkedését. A később hányatott sorsúvá vált tehetségről Kevin Bozzana írt könyvet *Lost Genius*, azaz Az elveszett zseni címmel.

Lugosi barátai és támogatottai közé tartozott Diskay József (1889–1960) tenorista, Máder Rezsőnek, a Népszínház – Vígopera igazgatójának felfedezettje is. A húszas évek elején érkezett Amerikába, koncertkörútra. Aztán végleg ott maradt. A Hollywoodban 1929-ben forgatott *A fekete óra* című film műezzinjeként ő lett az a színész, aki a filmváros első hangosfilmjén dalra fakadt. Lugosi sokat segített neki hollywoodi hangstúdiója létrehozásában.

Ám hiába volt Lugosi mások iránt önzetlen és segítőkész, saját magán nem tudott segíteni. Önpusztító szenvedélye megpecsételte sorsát. Emlékét – a számtalan filmkópia mellett – Müller Péter darabja: *A vámpír árnyéka*, vonásait Helmuth Zech szobra a pesti Vajdahunyadvárban, sikereit pedig a hollywoodi hírességek sétányán a csillag őrzi.

„És Mister Lugosi
örökre Drakula
egy vérszívó traszszilván marad
egy legyőzött
porig alázott nép fia [...]
Mister Lugosi a ravatalon
Drakula jelmezben fekszik [...]
Miközben a felhők közül
Madách Luciferje
szól ki kajánul
ej ez a színész zseni
ej ez a Béla
ez a Béla...”⁵⁸

⁵⁶ Színház és Mozi Újság, New York, 1928. július 15. Los Angeles magyarsága ünnepli Lugosi Bélát.

⁵⁷ Californiai Magyarság, 1976. i. m.

⁵⁸ Ferenczes István: *Drakula blues*